

รายวิชาไทยศึกษา

สัปดาห์ที่ 5

ลักษณะพื้นฐานของสังคมไทย:

วัฒนธรรมข้าวและ

วัฒนธรรมพุทธศาสนา

บรรยายโดย

อาจารย์ ดร. พัฒนา กิติอาษา

สาขาวิชาศึกษาทั่วไป

สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม

18 ตุลาคม 2545

1. วัตถุประสงค์ประจำหน่วย

เมื่อจบการบรรยายหน่วยการเรียนรู้แล้ว
นักศึกษาควรจะ

1. ให้คำนิยามแนวคิดสำคัญ เช่น สังคม (society) วัฒนธรรม (culture) และการปรับตัว (adaptation) ได้อย่างถูกต้อง
2. อธิบายความสำคัญของข้าวและพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยได้อย่างชัดเจน
3. อธิบายพัฒนาการของวัฒนธรรมข้าวและวัฒนธรรมพุทธศาสนาในประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

4. อธิบายทิศทางและแนวโน้มของวัฒนธรรมข้าวและวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างชัดเจน

2. แนวคิดที่สำคัญ

1. สังคม (society) หมายถึง ระบบของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกันเข้าด้วยกัน ทุกสังคมจะประกอบด้วย (1) สมาชิก (2) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (3) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (4) สถาบันและกฎเกณฑ์ทางสังคม

2. วัฒนธรรม (culture) หมายถึง แบบแผนในการดำเนินชีวิตที่คนในสังคมยึดถือ

ปฏิบัติและให้คุณค่าร่วมกัน ยกตัวอย่าง เช่น
ภาษา ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ วัฒนธรรม
ประเพณี ฯลฯ

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมคือ

1. เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์
2. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้
3. วัฒนธรรมสามารถอบรมสั่งสอน
ถ่ายทอด หรือส่งผ่านจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่น
หนึ่งได้
4. วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท
ของสถานที่และกาลเวลา

3. การปรับตัว (adaptation) หมายถึง ความพยายามและกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ เพื่อช่วยให้ตัวเองและสังคมอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม

โดยทั่วไป นักมานุษยวิทยาเชื่อว่า “วัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือและรูปแบบในการปรับตัวที่สำคัญที่สุดของมนุษย์

3. ความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว

และพุทธศาสนา

3.1 เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ ประชากร ร้อยละ 95 นับถือพุทธศาสนา วิถีชีวิตและ โลกทัศน์ของคนไทยผูกพันอย่างลึกซึ้งกับ พุทธศาสนา

3.2 เมืองไทยอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลา อาหารดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามี ข้าว”

3.3 ข้าวเป็นสินค้าออกของสยามมาตั้งแต่สมัยโบราณ และการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลักดั้งเดิมของคนไต /ไท และคนไทย

4. วัฒนธรรมข้าวในประเทศไทย

4.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับข้าว

4.1.1 ข้าวเป็นพืชล้มลุกจัดอยู่ในตระกูลหญ้า (Family: Gramineae หรือ Poaceae) สกุลออไรซ่า (Genus: Oryza) เดิมเรียกว่าข้าวป่า

4.1.2 ข้าวเติบโตได้ดีในเขตร้อนและเขตอบอุ่น ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 53 องศาเหนือถึง 35 องศาใต้ สามารถขึ้นได้ดีตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงระดับสูงประมาณ 2,500 เมตร

4.1.3 ข้าวที่ปลูกสำหรับบริโภคทั่วโลกมี 2 ชนิด แต่มีจำนวนมากกว่า 120,000 พันธุ์

ได้แก่ ข้าวปลูกเอเชีย (*Oryza sativa* Linn.)
และข้าวปลูกแอฟริกา (*O. glaberrima*
Steud.)

4.1.4 พันธุ์ข้าวสำคัญในเอเชีย ได้แก่ (1)
ข้าวญี่ปุ่น Japonica เมล็ดสั้น ป้อม เหนียว
ปลูกในเขตอบอุ่น (2) ข้าวอินเดีย Indica
เมล็ดยาว รี ปลูกในเขตร้อน ข้าวไทยส่วนใหญ่
จัดอยู่ในสายพันธุ์นี้ (3) ข้าวชวา
Javanica เมล็ดกว้าง หนา ปลูกในเขตร้อน

4.1.5 ข้าวมีความสำคัญต่อมนุษย์และ
สัตว์มาก ประชากรกว่าครึ่งโลกบริโภคข้าว
เป็นอาหารหลักโดยเฉพาะชาวเอเชีย ข้าวจึง
ปลูกและบริโภคในเอเชียประมาณ 90%

4.2 การปลูกข้าวในประเทศไทย

4.2.1 พื้นที่ปลูก ประเทศไทยมีพื้นที่ทำนาประมาณ 60 ล้านไร่ จำแนกเป็นพื้นที่นาในเขตอาศัยน้ำฝน ร้อยละ 75 และเป็นพื้นที่นาในเขตชลประทาน ร้อยละ 25

4.2.2 พื้นที่ปลูกข้าว จำแนกตามประเภทข้าว ดังนี้ (พ.ศ. 2543/2544)

ข้าวหอมมะลิ 16 ล้านไร่ ผลผลิตประมาณ 5 ล้านตันข้าวเปลือก แหล่งผลิตสำคัญอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้าวเจ้าไม่ไวแสง พื้นที่ปลูก 11 ล้านไร่ ผลผลิตประมาณ 5 ล้านตันข้าวเปลือก

แหล่งผลิตสำคัญอยู่ในภาคเหนือและภาค
กลาง

ข้าวเจ้าไวแสง พื้นที่ปลูก 12 ล้านไร่ ผล
ผลิตประมาณ 3.5 ล้านตัน

ข้าวเหนียว พื้นที่ปลูก 18 ล้านไร่ ผล
ผลิตประมาณ 5.5 ล้านตัน แหล่งผลิตสำคัญ
อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

60 ล้านไร่
ในปีการผลิต 2543/44 พื้นที่ปลูกข้าวนา
— ปี 57.070 ล้านไร่ พื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง
2544 7.4 ล้านไร่

4.2.3 ผลผลิตข้าวรวมในปีการผลิต
2543/44 ประมาณ 24.5 ล้านตันข้าวเปลือก
ประกอบด้วย ผลผลิตข้าวนาปี จำนวน 19

ล้านตันข้าวเปลือก และผลผลิตข้าวนาปรัง
ประมาณ 5.5 ล้านตันข้าวเปลือก ผลผลิต
เฉลี่ยข้าวนาปี 334 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย
ข้าวนาปรัง 750 กิโลกรัม/ไร่

4.2.4 การส่งออก ประเทศไทยมี
ประมาณการส่งออกข้าวโดยเฉลี่ยปีละ 6
ล้านตันข้าวสาร ในปี 2543 มีปริมาณการส่ง
ออกทั้งสิ้น 6.141 ล้านตันข้าวสาร มูลค่าการ
ส่งออก 65,516 ล้านบาท ราคาส่งออกเฉลี่ย
ตันละ 10,668 บาท

5. ประวัติศาสตร์ข้าวไทย

- 5.1 15,000 ปีมาแล้วมนุษย์เริ่มรู้จักเก็บ
ข้าวป่ามาบริโภค
- 5.2 10,000 ปีมาแล้ว มนุษย์เริ่มปลูกข้าว
เอง
- 5.3 4,000 B.C. อารยธรรมเมโสโปเตเมีย
และอารยธรรมลุ่มแม่น้ำฮวงโห
- 5.4 2,500-500 B.C. ยุคหินใหม่ในเอเชีย
อาคเนย์และกำเนิดวัฒนธรรมปลูกข้าว
- 5.5 3,500-3,000 B.C. ร่องรอยแถบเผา
ในภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งโบราณคดี
โนนนกทา อ. ภูเวียง จ.ขอนแก่น บ้านเชียง
อุดรธานี และถ้ำปุงสูง จ. แม่ฮ่องสอน

ภาพเขียนบนผนังหิน ผาหมอนน้อยที่โขง
เจียม อุบลราชธานี แสดงการเพาะปลูกข้าว
พืชกล้าข้าวและภาพควาย

๒๕
5.6 พุทธศตวรรษที่ 11-16 (สมัยทวาร

วดี) ปลูกข้าวเหนียว เมล็ดป้อมและเมล็ด

๒/๓ ใหญ่ ไทยรับวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเจ้า
มาจากเขมร ข้าวเจ้าเป็นวัฒนธรรมชนชั้น
สูง

5.7 พุทธศตวรรษที่ 13-18

(สมัยศรีวิชัย) ปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อม
และข้าวเจ้า

5.8 พุทธศตวรรษที่ 16-19

(สมัยลพบุรี) ปลูกข้าวเหนียวและข้าวเจ้า

ในดินแดนที่เป็นภาคอีสานและภาคกลาง
ปัจจุบัน

5.9 พุทธศตวรรษที่ 19 (สมัยล้านนา)

มั่งรายศาสตร์เป็นกฎหมายสำหรับการ
บริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและน้ำสำหรับ
การปลูกข้าว

5.10 พุทธศตวรรษที่ 19-20

(สมัยสุโขทัย) มีกุศโลบายที่เรียกว่า
“กัลปนา” เน้นให้คนห้สร้างถางป่า
ให้เป็นนาข้าว โดยมีวัดในพุทธศาสนาเป็น
ศูนย์กลาง

5.11 พุทธศตวรรษที่ 21-23

(สมัยอยุธยา) ระบบศักดินา ระบบภาษีอากร
ระบบชลประทานและเริ่มส่งข้าวออกไปยัง
ประเทศที่เป็นอาณานิคมของยุโรป

5.12 พุทธศตวรรษที่ 23 (สมัยธนบุรี)

ยุคข้าวยากหมากแพง

5.13 พุทธศตวรรษที่ 23-24

(สมัยต้นรัตนโกสินทร์) ส่งออกข้าวและค้า
ขายกับจีน

5.14 พ.ศ. 2398 สนธิสัญญาเบาว์ริง

ภาคกลางเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อส่งออก
ขณะที่ภาคอื่น ๆ ยังคงรักษาวิธีการผลิตเพื่อ
ยังชีพ

ชิงชีพ
↓
ขุนเณร

5.15 พ.ศ. 2403 เศรษฐกิจโลกตกต่ำ

ชาติยุโรปซื้อข้าวจากไทยมากกว่าร้อยละ 50
๕.๕ 5.16 พ.ศ. 2431 บริษัทขุดคลองและคูนา
สยาม เริ่มเปิดทุ่งรังสิตเพื่อผลิตข้าวส่งออก
เพิ่มพื้นที่นาปลูกข้าวได้ถึง 966,000 ไร่

5.17 พ.ศ. 2443 เปิดเส้นทางรถไฟ
สายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา เป็นการเปิด
เส้นทางค้าข้าวสู่อีสานใต้ครั้งสำคัญ

5.18 พ.ศ. 2450-2480 รัฐบาลให้ความสำคัญ
สำคัญกับการปรับปรุงพันธุ์และพัฒนา
เทคโนโลยีการจัดการสำหรับการทำนาข้าว
จัดตั้งสถานีทดลองข้าวทุ่งรังสิต
จัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบเรื่องข้าวโดยตรง

5.19 พ.ศ. 2489 หลังสงครามโลกครั้งที่
2 ไทยถูกปรับเป็นข้าว 1.5 ล้านตัน
ในฐานะประเทศผู้แพ้สงคราม

5.20 พ.ศ. 2518 พันธุ์ข้าว กข. = กอกรทั่ว
กรมกษัต
ที่ปรับปรุงมาจากพันธุ์ข้าวของ IRRI ได้รับ
International)
การส่งเสริมโดยกระทรวงเกษตรและ
Rice
สหกรณ์เป็นครั้งแรก Research
Institute

5.21 พ.ศ. 2532 ไทยส่งข้าวออกสู่ตลาด
โลกสูงถึง 6 ล้านตัน หรือร้อยละ 40 ของ
ปริมาณการค้าข้าวทั่วโลก

5.22 พ.ศ. 2537-2544 กำหนดเขตส่งเสริม
การผลิตข้าวเพื่อส่งออกในพื้นที่ 17

จังหวัด ผลิตข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวบาสมาคี และข้าวญี่ปุ่น

6. สรุปวัฒนธรรมข้าวไทย

6.1 ข้าวเป็นรากฐานสำคัญในการสร้าง
ชาติและพัฒนาการของประเทศไทย ข้าวเป็น
เสบียงอาหาร ที่มาของภาชีอากร การจัด
ระเบียบในรัฐ และสินค้าออกสำคัญ

6.2 ข้าวคือชีวิตของคนไทย เพราะข้าว
เป็นอาหารหลัก ที่มาของโลกทัศน์ พิธีกรรม
และความเชื่อทางศาสนา อาชีพหลัก และ
แหล่งรวมภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์

ชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของคน ไทย

6.3 ชาวมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ
ไทย เพราะชาวให้อาชีพที่รองรับแรงงาน
ส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นสินค้าออกที่
สำคัญ และเป็นวัตถุดิบในภาคอุตสาหกรรม

6. วัฒนธรรมพุทธศาสนาในประเทศไทย

6.1 ประวัติพุทธศาสนา

กำเนิดในอินเดีย

เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิราว

พ.ศ. 300-500 ภายใต้อารยธรรมมอญ-เขมร

พุทธเจริณรุ่งเรืองในดินแดนสยาม

ประเทศนับตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมา

เหตุผลสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาเจริญ

รุ่งเรืองในดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่

- (1) ชนชั้นปกครองยอมรับและให้การสนับสนุน

(2) คำสอนที่เสริมสร้างอำนาจและความ

มั่นคงให้กับชนชั้นปกครอง ทอระสา
สมมติเทพ

(3) สามารถยึดหยุ่นหลอมรวมเข้ากับ

ความเชื่อดั้งเดิม เช่น ผี วิญญาณบรรพบุรุษ
ของคนพื้นเมือง

(4) มีคำสอน ความเชื่อและพิธีกรรม

เป็นระบบและใช้ภาษาเขียน

(5) มีนักบวชมืออาชีพ ทำงานเต็มเวลา

อุทิศตนให้กับศาสนา พุทธบริษัท 4

- ภิกษุ

- ภิกษุณี

- อุบาสก

- อุบาสิกา

เส้นทางเดินของพุทธศาสนาสู่คนแดน

สยามผ่านทาง (1) เส้นทางการค้าทางทะเล

อาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรขอมโบราณ

รวม
 ↓
 เช่น นครศรีธรรมราชสุโขทัย และ (2)
 ผ่านการติดต่อกับมอญที่เจริญรุ่งเรืองเพราะ
 รับพุทธศาสนาจากอินเดีย

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18-19 กลุ่มคน
 ไท-ไทก้าวขึ้นสู่อำนาจด้วยการสถาปนา
 อาณาจักรสุโขทัย และอยุธยาในเวลาต่อมา
 ชนชั้นปกครองสยามรับเอาอารยธรรมพุทธ
 ศาสนานิกายเถรวาทมาเป็นแกนกลางในการ
 สถาปนาอำนาจของตน

คำสอนหลักเน้นเรื่องนิพพาน อริยสัจ 4
 มรรค 8 ศิล-สมาธิ-ปัญญา

เทพ
 รวมหก
 ปี/รศ
 มจรด

6.2 การผสมผสานทางศาสนา Syncretism

- องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ผี พราหมณ์ และ พุทธ
- ความนิยมในเรื่องชาดกต่างๆ และ ประเพณีการบูชาพระธาตุ พระบาท เจดีย์ และสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาอื่นๆ เข้ากัน ได้ดีกับความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องผีและเจ้า ของคนพื้นเมืองในดินแดนสยามประเทศ

6.3 ไตรภูมิพระร่วง = โลกทัศน์แบบไตรภูมิ

กามภูมิ	แดน
รูปภูมิ	เทวบุตร
อรุณภูมิ	สวรรค์

6.4 โลกทัศน์แบบไตรภูมิ

1. ทำดี ละชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์
2. กฏแห่งกรรม
3. ชาตินี้ชาติหน้า
4. การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

6.5 โลกทัศน์แบบสมัยใหม่

1. ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม
2. เน้นวิทยาศาสตร์และเหตุผล
3. เจ้าฟ้ามงกุฎกับธรรมยุคตินิกาย

ปก: \Rightarrow นอกระบบ + ภา
ระบบ + ใจจริง
ต.ร.น.ท. ใจจริง

6.6 พุทธศาสนาในสังคมไทยสมัยใหม่

กรณีพุทธพาณิชย์

กรณีธรรมกาย

กรณีลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี

กรณีหลวงพ่อกุณ

กรณีหลวงตามหาบัว

6.7 อารยธรรมสยามมีรากเหง้ามาจาก
ชนบประเพณีของสังคมเกษตรกรรม โดย
เฉพาะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ
ผี และความอุดมสมบูรณ์ในการทำนา

**6.8 อารยธรรมสยามมีพุทธศาสนาเป็น
แกนหลักเพราะพุทธศาสนามีส่วนปรุงแต่ง
โลกทัศน์และค่านิยมในการใช้ชีวิตร่วมกัน
และเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์
ศิลปะวัฒนธรรมชาติ**

บทสรุป

**1. ข้าวและพุทธศาสนาคือรากฐาน
ดั้งเดิมของสังคมไทย**

2. ข้าว

-อาหารหลัก

-อาชีพหลัก

-วิถีชีวิต

-หัวใจของระบบเศรษฐกิจ การเมือง
และวัฒนธรรม

3. พุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ

-ที่พึ่งและแรงยึดเหนี่ยวทางใจ

-กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและ

จริยธรรม

-สถาบันทางสังคม

-แหล่งความรู้และภูมิปัญญา

-แกนกลางของประเพณี

-วิถีชีวิตและโลกทัศน์

4. รากฐานทั้งสองอย่างนี้รวมกันเป็น

หนึ่งเดียว ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นกับวิถี

ชีวิตไทย ทั้งข้าวและพุทธศาสนาต่างก็เผชิญ

กับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างมโหฬารโดยเฉพาะช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ชาวไม่ใช่สินค้าหลักของประเทศอีกต่อไป

5. ความศรัทธาของคนไทยที่มีพุทธศาสนาไม่เหมือนที่เคยเป็นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความเชื่อของคนไทย และพุทธศาสนากำลังถูกเปลี่ยนโฉมหน้าไปในนามของกระแสพุทธพาณิชย์

6. แนวโน้ม หรืออนาคตข้างหน้าของสังคมไทยจะเป็นอย่างไร

เกษตรกรรมและพุทธศาสนา/ศาสนาอื่นๆ ควรจะมีการปรับตัวอย่างไร

ประเทศไทยของเราควรจะพัฒนาไปใน ทิศทางใดจึงจะเป็นการพัฒนาที่มั่นคง ยั่งยืน เป็นธรรม และสอดคล้องกับรากฐาน ดั้งเดิม

เอกสารอ้างอิง

ธิดา สารระยา. *อารยธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2539.

ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีแห่งชาติ, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. *วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับข้าวไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีแห่งชาติ, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2544.

เขawanux เวศร์ภาดา และวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. *ข้าว...วัฒนธรรมแห่งชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ ปริ้นติ้ง, 2543.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี